

מאפילה לאור גדול • האנטישמיות שהבריחה את היהודים מפולין, ההכנעה הגרמנית והארמון הצרפתי שאכלס את פליטי המלחמה

הצצה לעולם ועולם

איך משיגים מצות באירופה החרבה ומה עושים תלמידי הישיבה כדי להשלים שש שנים של מחסור תורני? **הסופר יאיר וינשטוק** פגש את **הרב שמואל אלברט**, מי שמהווה **מפעל יחיד לתיעוד תקופת השיקום הלא ידועה** של יהדות אירופה בשנים שאחר השואה, שמע על **הצמיחה הבלתי נתפסת מתוך חורבן בלתי נתפס** וגילה שגם לניצולי שואה היו כישורי צילום מעולים

יאיר וינשטוק בשיחה

צילומים: עזריאל משה, ובאדיבות המרזאין מתוך ארכיון הרב בנימין מינץ
ז"ל ומארכיון ר' יוסף בויס ז"ל שרוב התמונות צולמו על ידו

ענני העשן השחורים שהתאבכו מעל אירופה הבוערת החלו שוקעים אט אט

החשיכה והאימה באו לקיצן באביב שנת תש"ה. מלחמת העולם השנייה הסתיימה, הצורך הנאצי הובס, המלחמה הסתיימה ואיתה גם שנות הכיבוש האכזרי. אולם העננים השחורים הסמיכים, יצירי ארובות המשרפות שעדיין גחלים לוחשות בהן, טרם נמוגו מעל שמי אירופה, והדם שנשפך כמים על האדמה הארורה, עדיין רותח וממאן להירגע.

מי שספג את הפגיעה האנושה מכל, היה העם היהודי, ששכל שישה מיליון מבניו. הנתרים, עם שרידי חרב, אחד מעיר ושניים ממשפחה, מצולקים בכל גופם ונשמתם, קרועי בשר ורוח, שלדים מהלכים, היו מכונסים זעיר פה וזעיר שם, ברחבי פולין ושאר ארצות מזרח אירופה, מתנערים מהאפר והרמץ שדבק בם, וכשהם חדורים ברוח תעצומות לא להם, מנסים הם לחזור אט אט לחיים מסודרים ויהודיים, כפי שהיו רגילים בטרם באו שנות המבול.

בכל רחבי אירופה החלו מתארגנים הניצולים בקהילות בערים השונות, שהיו מורכבות בעיקר מיוצאי העיר וסביבתה ששרדו את המלחמה הנוראה, והם שבים עתה לעיר ואזור מגוריהם, מקווים ומייחלים למצוא קרוב וגואל, וגם תקווה וחלום יש להם, להשיב לעצמם את ביתם, ממנו נתלשו וגורשו בכוח וכפייה לעבר הגטאות הצפופים והדחוסים באופן מחרדי, אך גם שם לא בא הקץ לסבלם, והם נשלחו הלאה אל מחנות העינויים וההשמדה האיומים.

רבני הערים ביישובים היהודיים מימי טרום החורבן, ברובם הגדול לא שרדו את השואה. הנאצים ימ"ש שמו להם למטרה בכוונת זדון מרושעת להשמיד בראש ובראשונה את הרבנים וגדולי הדור, להכחיד את ההנהגה, וגם רבני הערים הושמו כמטרה לחץ. יהודים גדולים בתורה ויודעי דת ודין, חלקם הארי לא כיהן ברבנות מעולם והיה חסר ניסיון מעשי בהנהגה ציבורית, מצאו עתה את עצמם במקום שאין איש, וחייבים לעמוד בראש העדה, לחזקה, לאמצה, ולהורות את הדרך הנכונה

האמרי חיים מוילניץ ביקור בישיבת 'מאור הגולה' של הפליטים ברחא

לפליטים השבורים, כשהבעיות רבות ומורכבות עד מאוד, הן בגשמיות והן ברוחניות. למרבה הפלא, אנשים אלו שבעצם מתאים להם יותר הכינוי 'מלאכים', שלא עברו שום הכנה לתפקיד החדש, אליו נזרקו שלא בטובתם, נטלו את המושכות לידיהם ובצורה בלתי מובנת, שמימית ממש, הקימו מעפר את תשתית החיים היהודית במתכונת הישנה כמו לפני החורבן הגדול. מסגרות חינוך לבנים ומסגרות חינוך לבנות. ישיבות ו'בית יעקב'. בתי מדרש, מערכות כשרות וקהילות, וכל הדרוש לקיומם של חיים יהודיים.

מחזיקי צוהר לעולם כאוב

אבל הכל התחיל מאפס.

השרידים שהשתחררו מגיא ההריגה, מצאו עצמם ללא כל משענת, לא לחם לאכול ולא בגדים ראויים ללבוש, שלא לדבר על היגון העמוק והקשה מנשוא, על אובדן יקיריהם. וכך התחיל תהליך, נפלא ונשגב מבינת אנוש, של שיקום מתוך האפר. תחיית המתים כפשוטה. רבים שמעו על מחנות העקורים שהיו בגרמניה, אוסטריה, איטליה, שבדיה, צרפת, וכמובן בכל מיני ערים בפולין ובעיקר בלודז'. יש מחנות ששם נשמע לא פעם בשיח הציבורי והם ידועים מעט יותר, כמו למשל לנדסברג, פרנוואלד, פלדאפינג, באד־ייכנהאל ועוד. אך מי שמע על מחנה 'הנוביל' בצרפת?... גילוי נאות. גם אני לא שמעתי את השם הזה עד שישבתי לשיחה מרתקת עם הרב שמואל אלברט. ומי בכלל יודע שהיו כאלף מחנות כאלה ברחבי אירופה. כל מחנה עם הייחודיות שלו. עם הרבנים שניהלו אותו. מה קרה באותם אלף מחנות, ואיך התרחשו הדברים, איך עברו הניצולים תהליך שאין לו שם אחר אלא תחיית המתים, זאת כבר כמעט אין אחד שיודע.

אמרנו 'כמעט' אבל אחד שיודע הוא הרב שמואל אלברט, תלמיד חכם צנוע ומעלי, חסידי

גור מיקירי העיר בני ברק, מחברי צוות ההנהלה של כולל האברכים הגדול של גור ברחוב הרב מלצר בעיר. הרב אלברט חיבר כמה וכמה ספרים שעוסקים בצורה אינטנסיבית בנושא מחנות העקורים, ומפרסם בקביעות בעיתונות החרדית ובעיקר ב'המודיע' בעברית ובאנגלית, מאמרים על המחנות הללו וכל מה שהתרחש בהם. בין היתר מדור ששמו 'מי מכיר, מי יודע?' בו הוא מפרסם מדי פעם תמונות של ניצולים ששיקמו את חייהם במחנות העקורים לאחר השואה. תמונות אלו זכו לתהודה ציבורית עצומה, וכמעט כל פרסום כזזה הביא בעקבותיו גילוי של בני משפחה, שלאחר עשרות שנים שלא היה ידוע להם שום דבר אודות קרוב משפחה, לפעמים זהו קרוב מדרגה ראשונה, כעת נסגר המעגל. החלק החסר בפאזל הושלם ובני המשפחה גילו איש את רעהו.

לאחר כעשר שנים אותן הקדיש הרב אלברט לנושא זה, ניתן לומר כי הוא אחד מגדולי המומחים בעולם לנושא המרתק הזה של שיקום ניצולי השואה, בכל מחנות העקורים לאורכה ולרוחבה של יבשת אירופה. לקראת חג הפסח שבו נאמר בליל הסדר "בדמיך חייו" לא היה מתאים מאשר

לשמוע מפיו של הרב אלברט על תהליך ה'בדמיך חייו' של דורנו, כאשר מתוך נהרות הדם השפוך קם לתחיה העם היהודי שזה עתה הקיז את דמו והקריב שישה מיליון מבניו.

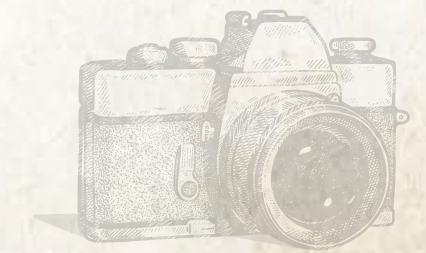
בביתו שבבני ברק יושב הרב שמואל אלברט ועושה עבודת קודש, הייתי אומר, שליחות קודש, שלא על מנת לקבל פרס, של תיעוד מחנות העקורים באירופה לאחר השואה. הודות לו מצאו עשרות בני משפחות מקרב צאצאי העקורים את בני משפחותיהם. כחוקר מומחה הצליח להשיג מאגרים של אלפי תמונות אותנטיות שצולמו על ידי צלמים שעברו במחנות והנציחו כמעט את כל הדמויות הנמצאות במקום. את החומר האדיר שאסף הוא מעניק בטובת עין לכל מי שיכול להיעזר על ידו. לצד מחקריו המעמיקים הוציא הרב אלברט גם ספרים רבים על הנושא ומחוצה לו, כמו הספר "הרב מפרז" על שני כרכי הכוללים את פרקי חייו ותקופתו של הג"ר שמואל יעקב רובינשטיין זצ"ל, הוא ההדיר את הספרים התורניים הייחודיים 'שארית מנחם', והספר 'גשר לעולם מופלא' – שיחות עם רבי אפרים לונדנר, שיצא בעברית ובאנגלית, על פולין שלפני השואה.

במחנה העקורים 'ניו פלסטיין' בזלצבורג שבאוסטריה במרכז התמונה הג"ר שלמה זלמן בראון זצ"ל מחבר ספר 'שערים מצויינים בהלכה'

מחקר ארוך ומורכב. הרב שמואל אלברט בשיחה עם הסופר יאיר וינשטוק

לאחר כעשר שנים אותן הקדיש הרב אלברט לנושא זה, ניתן לומר כי הוא אחד מגדולי המומחים בעולם לנושא המרתק הזה של שיקום ניצולי השואה, בכל מחנות העקורים לאורכה ולרוחבה של יבשת אירופה

מחזיקי

מול האנטישמיות הפולנית

האם משפחתך עברה את השואה? אתם ניצולי שואה?

"לא. אבא שלי הגיע לארץ לפני השואה. אבי היה הרב אריה אלברט ז"ל שהיה רבות בשנים מעורכי העיתון 'שערים' של תנועת פא"י. הוא בא ממשפחה של חסידי גור שגרו ברדומסק. אביו שהיה קשור בלב ונפש לאדמו"ר האמרי אמת קיבל הוראה מהרבי לעלות ארצה, ומה שחזק את הדברים הייתה תקרית עם גוי פולני שהכה את הסבא רבא שלי וסבא לא שתק לו ושילם לו כגמולו. הגוי ביקש לנקום בסבא ותר אחריו. סבא החליט כי אם המצב כך, הרי שאין עוד שהות והוא עלה ארצה בהקדם. לאידיאל העלייה ארצה שקינן בלבו עוד לפני כן נוסף כעת זרז שדחף אותו לבצע את ההחלטה שבלב תיכף ומיד. הוא נסע לארץ בגפו והותיר אחריו את אשתו וילדיו בפולין. איש לא ידע כיצד החיים בארץ וכנראה הוא ביקש לבדוק האם בני המשפחה יתאקלמו כאן. ואכן סבתי ע"ה הגיעה לארץ שנה אחריו עם הילדים. גם חמי וחמותי היו ניצולי שואה. אני נשאבתי לעניין מתוך רצון פנימי שלי להבין ולדעת מה קרה שם. וכך זה הלך והתגבר עד שכיום אני כולי חי בנושא הזה".

מאגר התמונות שלך הוא מדהים...

"הגיעו לידי בס"ד אלבומים שלמים שמנציחים את כל ההווי במחנות העקורים. היה צלם ניצול שואה בעצמו, צעיר נמרץ במיוחד בשם יוסף בוים (באום) שהייתה לו מצלמה איכותית נהדרת ממש. הוא הלך ממחנה למחנה וצילם ללא לאות מאות רבות של תמונות ורובא דרובא שלהן נמצאות אצלי כיום. התמונות האלו כל אחת מהן נושאת איתה זיכרון מטלטל עבור האנשים שמכירים את המצולם בה, ואפשר לחבר ספר שלם רק בעקבות הגילויים שבה".

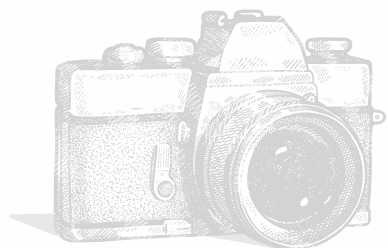
שרידי יהודי פולין לא חשבו לעזוב אותה אחד השואה?

"היו כאלה. למשל, הסופר ר' יחיאל גרנטשטיין ז"ל היה ניצול שואה. הוא חזר לביתו בלודז' ודפק על הדלת. הדייר הגוי פתח לו ור' יחיאל אמר לו בלי

קיבוץ אגודת ישראל בהערצו שבגרמניה

היה צלם ניצול
שואה בעצמו,
צעיר נמרץ
במיוחד בשם
יוסף בויס (באום)
שהייתה לו
מצלמה איכותית
נהדרת ממש.
הוא הלך ממחנה
למחנה וצילם
ללא לאות מאות
רבות של תמונות

פחד: 'אתה יודע שאני גרתי פה?'. הגוי יצא לחדר המדרגות, סגר את הדלת ואמר לר' יחיאל, 'תשמע. אחד משנינו לא יחיה!'. ר' יחיאל אמר לי, 'העדפתי להישאר בחיים. ויתרתי על הבית והתרחקתי משם'."

ואיך היה המצב בגרמניה למשל?

"שם זה היה שונה לחלוטין. הגרמנים היו כנועים לאחר המלחמה וחיו בחשש מתמיד מהנקמה היהודית. שם הם היו מוכנים לתת מה שביקשו מהם. מחנה לנדסברג למשל (באזור מינכן) שהיה תחת שליטה של הצבא האמריקאי. היהודים שם היו חדורי גרשנות נקם עזים ומדי פעם נתנו להם ביטוי כשנכנסו למשל לביתם של אזרחים גרמניים והיו פוגעים ברכושם. הגרמנים פחדו ולא אמרו דבר אלא להיפך, הם חיכו שהיהודים יעידו עליהם שהם אנשים טובים. החיילים האמריקאים הבינו ללבם של הניצולים שאיבדו הכל ולא עשו להם מאומה. לכן גרמניה הייתה חממה הרבה יותר נוחה להקמת מחנות עקורים מאשר פולין. פולין הייתה המקום הקשה והשנוא ביותר. אתן לך דוגמה, כמעט ולא תמצא יהודי פולני שדיבר פולנית. בעוד שיהודי הונגריה דיברו הונגרית שוטפת. מדוע? כי יהודי פולין לא הרגישו שפולין היא הלאום שלהם.

רבי לוי יצחק בנדר, אותו עובד ה' חסיד ברסלב ידוע, שנשלח למעמקי רוסיה, אמנם חזר לפולין אחרי השואה אבל נמלט משם לגרמניה ושימש כרב מחנה העקורים באד רייכנהאל."

גרמניה אכלסה את מחנות העקורים העיקריים?
"אכן. למשל ברגן בלזן. היו שם 20,000 ניצולים. פרט חשוב: בעת השחרור היו שם 60,000 איש ותוך שבועיים מתו כמחצית מהם! ממחלות ורעב. כאשר הבריטים שחררו את המקום מצאו שם בצריפים צפיפות מחרידה. במקום שמספיק למאה איש היו דחוסים אלף איש."

ומאחר שרבו מחנות השחרור, אנו מבקשים להתמקד באחד מהם שמהווה דוגמה המלמדת על כולם.

צמיחה

שיקום פלאי

מי שטייל ביערות הכרמל בשנה שאחר השריפה הנוראה שהשתוללה בחנוכה תשע"א וכלתה את כל הצמחייה הענפה (מלבד חיי אנוש, 44 איש שנספו רח"ל באותה שריפת ענק), ראה דבר מוזר. במקומות בהם האש כילתה הכל, ולא הותירה זכר, החל תהליך חדש של צמיחה ולמרבח התדהמה, ממש בתוך ערמות האפר וגדמי העצים המתים והמפוחמים לבלבו פרחים ירקרקים טריים.

כך היה גם באירופה המדממת שאחר השואה. השרידים המפוזרים התנערו מן העפר והאפר והחלו כמעט מיד בתהליך שיקום נפשי, פרטי וקהילתי. העסקנים, שבעבר בימים כתיקונם, נתנו את זמנם וכישוריהם למען הציבור ללא ליאות, נרתמו לעזרת הפליטים, עמדו בעוז לימין המנהיגים הרוחניים, ויחד השתדלו כולם לספק את כל צרכי הקהילה, הם בנו על הריסות עולמות שנחרבו את העולם החדש. וכך ברחבי פולין קמו והיו ריכוזי יהודים שבהם החלו מתנהלים החיים ברוח היהדות כמו מקדמת דנא עד כמה שאפשר. אולם, אם דימו הפליטים האומללים, שאכן באו אל המנוחה ואל הנחלה לאחר השנים הקשות מנשוא, באה המציאות וטפחה על פניהם. הפוגרומים ושאר מחזות השנאה היוקדת של הגויים הפולנים, שגם אם לא כולם היו שותפים מעשיים לרצח היהודים שרבים מהם גם פרנסו אותם, אולם רובם, לא ששו, בלשון המעטה,

לראות את היהודים שבים על רגליהם ממחנות המוות חיים וקיימים, ודורשים בחזרה את מקומות מגוריהם ועיסוקיהם מידי אלה שקיוו להיות להם ליורשים. הגויים הפולנים, מיד שלפו את הציפורניים החדות והחלו לנקוט בכל צעד נבזה, כולל רצח, כדי לא לאפשר ליהודים לחדש את חייהם בארץ בה חיו כאלף שנים. היהודים בכל רחבי פולין, חשו עד מהרה כי האדמה בוערת מתחת לכפות רגליהם וכי עליהם לברוח משם בהזדמנות הראשונה. התובנה הנוראה חבטה בהם ללא רחם: פולין היא כבר לא הבית שלנו. היא לא תשוב לעולם להיות עבורם מה שהייתה בעבר. "הענין", עוצר לרגע הרב אלברט את תיאורו הקולח, "שלא היה להם כמעט לאן ללכת. ארצות הברית חילקה ויזות בקמצנות, אנגליה ששלטה בפלשתינה במסגרת שלטון המנדט סגרה את שערי הארץ באכזריות בפני האוּדִים העִשְׁנִים, נתנה סרטיפיקטים במשורה לפני השואה וגירשה את המעפילים בחמה שפוכה."

אז לאיפה אפשר היה ללכת?

"מעניין לציין שהמדינה היחידה שפתחה את שעריה לפליטים, ואפשרה לשוב לחיים יהודיים מלאים על כל הצרכים הקהילתיים הדרושים, הייתה צרפת, המדינה שבזמן המלחמה לאחר כיבושה על ידי הגרמנים, ממשלתה שעברה לווישי הייתה שותפה עם הצוררים הנאצים, ועושי דבריה, ולא דווקא בכפייה.

"צרפת שוחררה על ידי כוחות הברית כבר בחודש אלול תש"ד, ומתוך למעלה מ־300,000 היהודים שחיו בה לפני המלחמה, רובם נשארו בחיים גם לאחר למעלה משלוש שנים של כיבוש נאצי עוין, וגם התשתית לחידוש החיים היהודיים הוקמה מחדש בזריות על ידי 'ועד הרבנים החרדים' של צרפת שנוסד באמצע החורף של שנת תש"ה, בראשות הרבנים שגם בשנות הכיבוש המשיכו להנהיג את צאן מרעיתם ולהרעיף עליהם חיזוקים וניחומים גם אם במחתרת."

מי למשל?

"בראשם עמד הגאון רבי שמואל יעקב רובינשטיין, ויחד אתו עוד רבנים כמו רבי שניאור זלמן שניאורסון, הרב יהודה לייב שטרן מ'ועד הרבנים החרדים', והרב ישראל שמחה פדר. לאחר מכן הצטרף אליהם הרב אליהו מונק, רבה של קהילת 'עדת יראים' בפריז, שבאמצע המלחמה הצליח להימלט עם משפחתו לשווייץ, וחזר מספר חודשים לאחר תום המלחמה לצרפת."

גאולה

נס פסח תש"ו

כאן אנו מגיעים למחנה הפליטים שהוקם בעיירה הצרפתית הנוביל - דוגמה מאלפת לכוח הצמיחה היהודי מתוך מצוקה קיומית ממש.

היה זה ימים ספורים לפני חג הפסח של שנת תש"ו. מאות יהודים מפולין שנקעה נפשם ממגורים בקרב האוכלוסיה הפולני העוינת, קמו ועשו מעשה, עזבו את פולין ועשו את דרכם לעבר צרפת עם כל אשר להם, מבלי שיידעו מראש היכן יוכלו להניח את ראשם ועצמותיהם השבורות והמרוסקות.

בצרפת נמצאים אז עסקני 'ועד ההצלה' שפעל למען הפליטים ובראשם הגאון רבי חזקיהו יוסף מישקובסקי אב"ד קרייניקי, העסקן הידוע ר' בנימין מינץ יו"ר תנועת פא"י בארץ ישראל, הרב משה לייבל תלמיד ישיבת חכמי לובלין ששהה בזמן המלחמה בעיירה הצרפתית עקס־לה־באן, עסקן ההצלה הדגול איש העסקים ולימים מראשי תנועת פא"י בארה"ב ר' משה אנרייט מניו ג'רסי, אנשי ההצלה המפורסמים ר' יצחק ומרת רעכא שטרנבוך משווייץ, הסופר ר' הלל זיידמן, מעסקני אגודת ישראל בפולין ומהשרידים הבודדים של מחנה המעצר הגרמני ויטעל בצרפת, ועוד.

ועידת פא"י בלודז זמן קצר לאחר השואה

מסיבת פרידה במחנה אולם לשליח הרב משה מונק שחזר לארץ ישראל

תושבי מחנה העקורים וויינשלייבאך ליד הרכב שהסיע אותם מדי יום לעבודה

ה'משטרה' היהודית של מחנה העקורים אולם שבגרמניה

ילדים שרידי השואה מציגים במחנה האזנאנקע שבגרמניה

במחנה העקורים באשוויגה שבגרמניה

הרב שהיה לאב

אם מבקשים ללמוד משהו על דמותו של הרב הורוביץ, רב ה'קיבוץ' בהנוביל",

אומר לנו הרב אלברט, "חייבים לצטט מתוך הספר המרתק 'ימי בראשית' שכתב תושב המקום, הסופר החסידי רבי יחיאל גרנטשטיין ז"ל, מראשי המחנה, שבנו הרב שמואל אליהו יבדלח"ט נולד שם". וכך כותב רבי יחיאל אודותיו:

"הרוח החיה בהנוביל החרדית – הרב האהוב על כולם, ועל כל אחד ואחד בנפרד. זה הרב, צדיק ייאמר לו, רבי שלמה זלמן הורוביץ, רבה לשעבר של העיירה פוטיק אשר בגליציה.

אמרנו 'אהוב על כולם', כי האיש הדגול הזה, ענוותן היה, אהב את כולם אהבת נפש, כקטן כגדול. כולם היו שווים בעיניו. את כולם העריך, את כולם כיבד, יהא מי שלא יהא. ובזריותו, השכיל תמיד להקדים את כל מי שפגש בדרכו בברכת 'יום טוב', או 'שבתא טבא'...

"ולא רק רב היה לשאלות שהובאו לפניו לפסיקתו, או לחוות דעתו, לעצתו, אלא מעין אבא של כל הקהילה היה. הרי רובה של האוכלוסייה ה'הנובילית' מורכבת הייתה מניצולי המחנות, והאנשים הצעירים האלה –

ללא אב ואם היו, ללא אה, וללא משפחה, והרב הורוביץ – נהיה מעין הפטרון שלהם. האב והאם גם יחד. לפניו פתחו ביחידות את הלב, והוא, האיש הנעלה הזה בעצמו ניצול, שימש מעין צינור דרכו חלחל לתוך פנימיותו כאבם של כל אחד ואחד. כולם ידעו זאת, דיברו על כך, והתפלאו מכוחו הנפשי הרב.

"אנשים אמרו עליו כי הוא 'אדם טוב לב', ולא נאמר הכל. כי כל כולו היה לב. לב פתוח להקשבה ולעידוד, ולב לשמוח את מי שלא יכלו עדיין לשמוח, יען כי רבים עדיין היו במצב של 'כל ראש לחולי וכל לבב דווי', 'פצע וחבורה ומכה טרייה, לא וזור ולא חובשו'. אמנם חיים, שמחים ברגעים מסוימים, שרים ומזמרים כשנמצאים יחד, לפני שולחנות שבת וחג, בשמחת־מצוה בקיבוץ, והם, הפצעים האישיים, החבורות – לא חובשו.

"ובכן, לא הייתה זאת קהילה של פרטים, אלא משפחה אחת גדולה, תלויה וקשורה בראשה – ברבה, שמן השמים זימנו אותו לחיות יחד עם שרידי השואה שהוא עצמו נמנה עליהם, כדי שבמחיצתו, בקרבתו, יוכלו למצוא מזור לעצבותם, מזור שכה נחוץ היה להם.

"בבוקרו של יום שבת אחד, הקיש הרב הורוביץ על דלת חדר מגוריו, הוא ידע שעלי עוברת תקופה של התקפי כיב־קיבה עזים, וביקש לדעת מה שלומי, וכיצד עבר עלי הלילה. בהיכנסו פנימה, מצא אותי הרב מתפלל במיטה בייסורים, ואשתי אובדת עצות, מחזיקה סיר קטן בידה, ומתחבטת אם מותר לה לרדת לקונסירג' (שומר הבית) הצרפתי, ולבקש ממנו שיעמיד את המרק על האש

ראשון מימין הגה"צ רבי שלמה קליינמן זצ"ל מראשי קיבוץ 'נצח ישראל' הנוביל, שני משמאל הג"ר שלמה זלמן הורוביץ זצ"ל רב קיבוץ נצח ישראל הנוביל

בשביל בעלה. הרב ראה בהתלבטותה, ואמר לה: 'גברת, אם את לא תשימי את הסיר על האש, אני בעצמי אבקע את העצים, ואכין את הכירה לבישול, על פי הדין'. כזה היה האיש המורם, שפע אהבת ישראל ללא גבול, מסירות נפש לאין שיעור.

"ממרחק של זמן מובילות המחשבות את האדם חזרה אל הימים ההם, אל הנוביל, ואל רבה הדגול של הקהילה אשר בחסותו, ואז הוא אומר לעצמו שמידת החסד שלו הייתה ממש בלתי שגרתית, וודאי משוכה בזכות מיוחדת, מבעל־מידת החסד – מאברהם אבינו. כי כזה היה האיש המורם: אם פגש אותך, ראה עיניך והן עצובות, מצב רוחך לא שפר עליך – הוא מיד עמד על כך – ולא המשיך בדרכו, לא עזב אותך, הרעיק עליך חיוך, מילת עידוד, הניח ידו על כתפך, כמי שבא לומר: אינך לבד, הבה נישא במשותף את הכאב, או הבה נתעלם ממנו לרגע קט...

"כל מעשהו היה להוציא את האדם מן העצבות בה הוא שרוי, להשפיע עליו קצת שמחה. וכאשר הרב שימח את האדם, או את הנוכחים סביבו, לא הייתה זאת שמחה מן הפה אל החוץ, אלא משהו עילאי, שמחה נשמתית בעלת כוח לעורר גם אצל אחרים חשק לשמוח, לשיר עמו יחד, לרקוד, לשלב יד ביד, ולשכוח את העולם כולו, את העולם החיצוני.

אין איפוא כל פלא שכל מי שהיה בהנוביל יחד עם הרב הורוביץ, זמן מועט, או ממושך, לא ישכח לעולם את האיש הצדיק הנפלא, את איש החסד הגדול. "אני עמדתי בקשר מכתבים עם הרב עד לפני הסתלקותו מן העולם, וכמעט ולא הצלחתי אף פעם להקדים את הרב בברכת כתיבה וחתומה טובה לפני ראש השנה. תמיד הצליח הרב להקדימני".

לא רק רב היה לשאלות שהובאו לפניו לפסיקתו, או לחוות דעתו, לעצתו, אלא מעין אבא של כל הקהילה היה. הרי רובה של האוכלוסייה ה'הנובילית' מורכבת הייתה מניצולי המחנות, והאנשים הצעירים האלה – ללא אב ואם היו, ללא אה, וללא משפחה

עסקנים אלה שמעו על הפליטים שצריכים להגיע, ולא התמהמהו לרגע. הם התכנסו בדחיפות לטכס עצה מעשית היכן לשכן אותם. ההשגחה הפגישה את חבר ועד ההצלה ר' משה אנרייט, עם עורך דין סופר מפאריז, ממנהלי ארגון 'אורט', ולאחר ששמע ממנו על המשימה הדחופה העומדת בפני ועד ההצלה, הציע לו הלה מציאה גמורה. "בעיירה 'הנוביל' הנמצאת במרחק של 50 ק"מ מפריז, עומד ארמון רחב ידיים עם בניינים נלווים ושטחים גדולים פתוחים מסביב. נראה לי שזה מקום מתאים מאין כמוהו לצרכים של ציבור הפליטים לתקופה שבה יהיו בצרפת, שכפי הנראה לא תהיה קצרה. זהו מקום גדול, ויש שם אפשרות לשכן את כולם, לפתח חיי קהילה ולהתחיל בשיקומם של השרידים האומללים חסרי הבית, ובהמשך להעלותם לארץ ישראל".

כפי שהתברר בהמשך, התאים המקום מאוד למשימה של התארגנות לעליה בלתי לגאלית של המעפילים לישראל כפי שנעשה אז, מכיוון שהיה רחוק מהמרכז, ולא חשוף לעיני הבולשת הבריטית שהפעילה חיפושים מתוחכמים ומרושעים בכל רחבי אירופה, כדי לאתר התארגנויות של יהודים המתכוונים לעליה לארץ ישראל.

הבעיה צצה ממקור אחר. קופת העסקנים הייתה ריקה וכסף עבור רכישת הנכס מאן דכר שמיה. הזמן דחק. לא נותר זמן רב עד שהפליטים יגיעו לצרפת. חברי 'ועד ההצלה' ערכו התייעצות ביניהם, וכך הוחלט שאין מנוס וקונים את האחוזה, כשר' משה אנרייט שולף את ארנקו ונותן מכיסו הפרטי את הסכום הראשון שיאפשר את חתימת חוזה הרכישה. ואכן

בשעה טובה נרכש ונפתח המקום בעיצומם של הימים הטורדים ביותר של ערב פסח. וכך ימים בודדים לפני פסח תש"ו הגיעו לשם ראשוני הפליטים.

רשימת הניצולים שהגיעו כללה את הרב נח אדליסט נשיא קהילת טשנסטוכוב ומשפחתו, הרב ליפמן רייכר מראשי פא"י – גם הוא מטשנסטוכוב, הרב יוסף גולדשטיין מלודז', הרב וואלף ברקוביץ ראש קיבוץ פא"י בלאדז', הרב יחיאל לנדוי מטשנסטוכוב, הרב בעריש אדלר מפאביאניץ עם משפחתו, ועוד.

עם הגיעם למקום נערכה להם קבלת פנים, ור' בנימין מינץ בשם 'אגודת ישראל' ו'פועלי אגודת ישראל', תיאר בפניהם את גודל הזכות שרואה לעצמה תנועת 'פועלי אגודת ישראל' בארץ ישראל

הצלם והמצלמה. ר' יוסף בויס ז"ל שתיעד את מחנות העקורים וציוד הצילום שלו

מחנה העקורים ווינדשלייבאך

הרב מפוטיק, ר' יוסף צלינק מראשי פא"י בלודז', והרב משה בנימין קליינמן מבנדין, מראשי פא"י בפולין ולאחר מכן במערב אירופה, ולימים הוא היה למעשה ראש הקיבוץ. קבוצה זו גם היא יצאה עם הגיעה לעבר הנוביל.

וכך בליל הסדר תש"ו חגגו את ליל הסדר מתוך חירות בהנוביל, בהתרגשות שאין לתאר במלים, מאות יהודים שבשנים קודמות עוד היו עבדים ומשועבדים. את הסדר ערך הגאון רבי חזקיהו יוסף מיישקובסקי זצ"ל, כשלצדו מסייעים ר' בנימין מינץ ור' משה אנרייט".

ביסוד קיבוץ זה, כשהמטרה התכליתית של מקום זה היא עליה לארץ ישראל.

הרב וולף ברקוביץ והרב נח אדליסט מציידים, הודו בשם הניצולים לעסקנים והרב אדליסט ריש את הקהל כשסיים את דבריו בקריאה נרגשת: "אנו אמנם פה לשם שיקום אבל פנינו אך ורק לארץ ישראל. אנו הולכים הביתה!".

בימים הבאים החל המקום להתמלא, כאשר מדי פעם מגיעה עוד קבוצת ניצולים מפולין. כמה ימים אחר כך הגיעה קבוצה עם אישים חשובים, ביניהם בלטו הגאון רבי שלמה זלמן הורוביץ זצ"ל

ילדי מחנה עקורים "אולם"

פדין שבונים נוסח מחנות העקורים

אסיפה אגודאית בבאד רייכנהאל במרכז הרבנים פרנקל וגפן

מפגנים למען פתיחת שערי ארץ ישראל מקום לא ידוע

ילדי מחנה 'אולם' מציגים

הנהלת מחנות העקורים של פא"י נראים ר' צבי פרסול, הרב משה מונק, ר' יוסף בויס

הזמן הארוך והמבורך שבו ישבו והגו בתורה, נטולי כל עול של דאגת פרנסה תודות להנהלת המחנה שקיבלה את המימון להחזקתם מהג'וינט".

"בשעות הערב", מתאר הרב אלברט, "היו מתחזקים קולות התורה עוד יותר, ואז התמלא בית הכנסת עם כלל תושבי הקיבוץ, ונמסר שיעור כללי, ומפעם לפעם גם נמסרו שיחות על נושאים תורניים שונים, מפי מבקרים מבחוץ או על ידי תושבי המקום.

"בתנאים של עליה בסגנון סלקטיבי, מתוקף הנסיבות, הפכה הנוביל מקום לשיבת קבע לזוגות הצעירים המטופלים בילדים, ולמבוגרים יותר, שמנו כמאה וחמשים נפש, וממש קהילה קטנה התנהלה במקום, כדוגמת כל עיירה קטנה בארצות אירופה. ארגון 'אורט' העולמי אירגן במקום קורסים ללימודי מקצוע. הגברים למדו חקלאות, נגרות, סנדלרות, והנשים תפירה ורקמה.

"הקיבוץ קם והיה למקום של דאגה ומסירות לכל יחיד ויחיד, ובפרט לצעירים וצעירות שנותרו גלמודים בעולם, והמרא דאתרא הג'ר שלמה זלמן הורוביץ זצ"ל והרבנית מרת הדסה ע"ה, דאגו להם בכל ליבם הפתוח, היו להם להורים ומחנכים, ודאגו לכל צרכיהם קטן כגדול. דאגו להם לשידוכים, ובשמחת הנישואין נעשו להם שושבינים המלווים אותם בפסיעותיהם הראשונות בהקמת בית נאמן בישראל, וקימום בית חורבות הוריהם הקדושים הי"ד, ורבות המשפחות המפוארות בישראל ששורשיהן בקיבוץ נפלא זה."

ילדינו

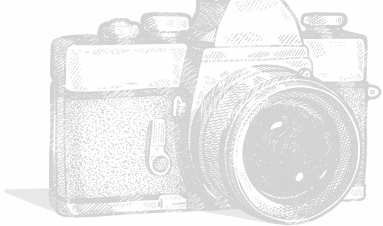
תלמידים וסופרים

מי היו הדמויות של הנוביל?

"רשימה ארוכה מאוד. בבחינת 'הזמן יכלה והם לא יכלו'. אבל נציין כמה שמות. הגאון רבי שלמה קליינמן זצ"ל (חמו"ל של החסיד רבי לייבל סטמפל מלונדון, נכד ה'קדושת ציון' מבאבוב), שעמד לימין בית הרב הורוביץ זצ"ל, ונשא בעול יחד אתם בכל צרכי הקהילה במקום.

"אפשר לציין את הרה"ח רבי יצחק אייזיק הלר ז"ל וזוג' מרת בילא ע"ה, ובניהם יבדלח"ט הרה"ח ר' יהושע והרה"ח ר' דוד, ששהו במהלך המלחמה בגלות הסיבירית. הם היו מראשי הנושאים בעול המקום. רבי יצחק אייזיק היה במשך תקופה

מאות יהודים מפולין שנקעה נפשם ממגורים בקרב האוכלוסייה הפולני העוינת, קמו ועשו מעשה, עזבו את פולין ועשו את דרכם לעבר צרפת עם כל אשר להם, מבלי שיידעו מראש היכן יוכלו להניח את ראשם ועצמותיהם השבורות והמרוסקות

בעל שו"ת 'קול מבשר', שכנזכר לעיל הגיע עם ראשוני הבאים בערב פסח תש"ו עם משפחתו (בנו הוא יבדלח"ט הרב החסיד המפורסם רבי שמואל הורוביץ, גבאי כ"ק האדמו"רים מבאבוב)."

ומשם הם יצאו לארץ ישראל?

"כן. אף שכמובן בזמן ההוא העלייה לארץ ישראל בדרך הבלתי חוקית שזכתה לשם "עליה ב'", לא נעשתה בדרכים הכי נוחות, ולרוב היו צריכים להתארגן בחופזה כדי לצאת לדרך בכל פעם שנוצרה הזדמנות לעלות על אניה כל שהיא, הרחק מעיניהם הרעות של הבריטים או כל מפריע אחר, וכאלה לא חסרו. מתוקף הנסיבות, העולים המעפילים בדרך זו, היו זוגות ללא תינוקות וילדים רכים, או בודדים צעירים שכוחותיהם עמדו להם. שאר תושבי הקיבוץ חיכו להזדמנות יותר חוקית ויותר נוחה, וזה התאפשר רק לאחר קום מדינת ישראל בשנת תש"ח."

ומה עשו ביתניים?

"שאלה טובה. מכיוון שרובם של הפליטים היו תלמידי חכמים בעבר, הרי שברגע שהתאפשר להם לחזור לחיקה החמים של הגמרא הם עשו זאת בשמחה עצומה. זה היה עיסוקם גם בארמון הנוהגה רוחנית? "כרב הקיבוץ נקרא לכהן הגאון רבי שלמה זלמן הורוביץ זצ"ל, הרב מפוטיק, מחסידי טשורטקוב ומתלמידי הגאון המפורסם רבי משולם ראטה זצ"ל

מציאה כשרה. הארמון בהנוביל

והמקום היווה עבורם מעוז הצלה ברוחניות וגשמיות. היו מהם שגרו שם משך זמן ארוך, ומהם ששהו במקום זמן קצר, והמשיכו משם בדרך כלל לארץ ישראל, כשבמקום מתנהל הארגון וההכוונה של קבוצות העלייה הבלתי חוקית שכאמור נעשתה בחשאי, כדי שכלום לא ייודע לשלטונות הבריטים."

וכסף מנלן?

"האחזקה השוטפת של המקום מומנה על ידי ארגון הג'וינט העולמי."

והנהגה רוחנית?

"כרב הקיבוץ נקרא לכהן הגאון רבי שלמה זלמן הורוביץ זצ"ל, הרב מפוטיק, מחסידי טשורטקוב ומתלמידי הגאון המפורסם רבי משולם ראטה זצ"ל

לפליטים, הן למשפחות והן לבודדים.

"משני צדי הארמון שכנו שני בתים נוספים, שגם הם היו למגורים, בנין אחד עבור בחורים והשני עבור נערות. מאחורי הטירה השתרע שטח ענק של שדות עם אדמה פורייה, גינות ופרדסים, ואפילו אגם מים גדול, והכל עמד לרשות הבאים. "המקום היה מאורגן היטב כקיבוץ 'הכשרה', עם סדר יום קבוע לתפילה, שיעורי תורה למבוגרים ותוכניות מיוחדות עבור הילדים המעטים שהיו שם. הסעודות נאכלו בצוותא בחדרי האוכל, ומונו תורנים לעבודות במטבח וחדרי האוכל, וכן מונה צוות מיוחד לשמירה על הסדר והניקיון."

כמה זמן פעל המקום?

"במשך שנתיים וחצי עברו שם אלפי פליטים,

בוסתן מטופח עם דרך סלולה ושבילים באורך עשרות מטרים, וכשהגיע לקצה הבוסתן נראה הארמון במלוא הדרו.

"הוא כלל ארבע קומות, ובשני צידיו מגדלים עגולים ובראשיהם צריחים. במרכז קומת הכניסה היה אולם כינוסים גדול שעבר הסבה לבית מדרש ללימוד ותפילה. משני הצדדים הייתה כניסה לשני אולמות ענקיים מקושטים בפיתוחים אמנותיים שהשתקפו אל קירות מצופים במראות גדולות. שני אולמות אלו שימשו עתה לחדרי אוכל, אחד לגברים ואחד לנשים. במרתף הופעל מטבח ענק מצויד במעלית שאפשרה את העלאת האוכל לקומת הכניסה. שלוש הקומות העליונות ובהן עשרות רבות של חדרי מגורים, שימשו למעון

רווחה

פליטים בארמון

אנו שוב עוצרים את התיאור המרתק כדי להבין. **אמרת ארמון?**

"ממש כך. הארמון בהנוביל היה אכן ארמון אמיתי כפי שהדמיון מצייר", מחייך הרב אלברט. "הוא היה בנוי בצורה מרהיבה. בחזיתו שער כניסה מרשים, ובמרכז האחוזה מול השער, השתרע

'השומרים' של הקיבוץ האגודאי על שם רבי מאיר שפירא בקראקא

חברי הקיבוץ ביניהם נראה הרב שלום יצחק רבהון הי"ו כעת בירושלים

ילדי מחנה 'אולם'

לומדים תורה במחנה וינדישלייבאך

ילדי מחנה 'אולם'

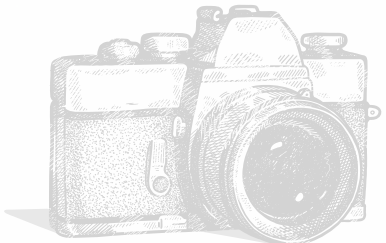

מוצאי יום כיפור במחנה העקורים לנדסברג

בית לפליטים. הארמון בהנוביל

**באספה אחרת
שהתקיימה
בנוכחות רבנים
היא פנתה אליהם
בדברים נוקבים:
"אתם דואגים
לאוכל כשר. ומה
איתנו, הנשים?
לנו לא מגיע אוכל
כשר? אנחנו
מכריזות מחר על
שביתת רעב עד
שתדאגו גם לנו
למטבח כשר"**

מכשול לא יצא תחת ידו. בלנדסברג התפתחה קהילה חסידית חמימה שבמרכזה קבוצה של חסידי גור והם העניקו למקום צביון כל כך מובהק עד שברישומים של סופרים מאותם ימים הם ציינו את הכותרת לנדסברג־גור...

"הרב שמחה בונם וקשטוק מביא בספרו 'השלהבת שלא קפאה' את הקטע הבא: "שמועה שמעתי כי הרוצה להיזכר באווירה דבית המדרש בגור – יסע ללנדסברג. שם מחנה של בחורי חסידי גור, המתנהל כמו 'חברה' חסידית לפני המלחמה". **לסיום, תן לנו איזו אנקדוטה מעניינת־מחייכת בתוך כל הסיפורים האלה של צמיחה מתוך כאב תהומי.**

"מדברים הרבה על הרבנים והאישים הרוחניים ששיקמו את יהדות הפליטה. פחות מדברים על העסקניות והנשים שתרמו את החלק מהצד השני. הייתה למשל עסקנית ידועה 'אש להבה' ששמה היה רבקה פינקוסביץ, ממשפחה של חסידי גור. היא הייתה אישיות דומיננטית וכריזמטית בעלת עוצמות בלתי רגילות. תלמידתה של שרה שנירר. היא שרדה את השואה והייתה במחנות יחד עם קבוצה של עשר מורות בית יעקב שנשארו בחיים. היא הייתה הכי דומיננטית מכולן. בחודש אב הראשון לאחר השחרור התקיימה אסיפה כללית של ניצולים וניצולות בראשות ההנהגה החילונית שלא נתנה לה לדבר ולהביא את דבר הניצולים החרדים. היא לא פחדה מאיש, עלתה על הבמה בגאון, אמרה באומץ את דבריה והביאה להתעוררות כזאת שבסופו של דבר כל הנוכחים במקום, גם חילונים גמורים, אמרו קדיש בבכיות גדולות.

"באספה אחרת שהתקיימה בנוכחות רבנים היא פנתה אליהם בדברים נוקבים: "אתם דואגים לאוכל כשר. ומה איתנו, הנשים? לנו לא מגיע אוכל כשר? אנחנו מכריזות מחר על שביתת רעב עד שתדאגו גם לנו למטבח כשר", וכמובן שתיכף ומיד סודר מטבח כשר עבור הניצולות. השם רבקה פינקוסביץ הוא אחד השמות הכי מוזכרים בעיתונות של ימי אחר השואה. בראש השנה הראשון למשל אחר השואה, במחנה העקורים ברגן־בלזן, לא היו לאנשים כיפות וטליתות, והיא וחברותיה ישבו ותפרו לכל הציבור כיפות וטליתות.

קצרה היריעה להקיף את סיפוריו השופעים כמעייין של הרב אלברט. שורות אלו הן אפוא רק דוגמית קטנטנה, טיפה מן הים, מן המבחר הענק של סיפורים מרתקים, מסמכים נדירים ותמונות מלאות חיים, שיש לרב אלברט בביתו ויותר מכך, בכל הווייתו ונשמתו. ■

והם החלו לחפור על מנת להגיע למי מעיין, במקום שסומן להם על ידי הגה"ח רבי שלמה קליינמן. למרבה הפלא, טרם חפרו לעומק של מטר וחצי – פרץ זרם אדיר של מי מעיין, ששטף את החופרים מכף רגל ועד ראש, ובסיעתא דשמיא הוקם שם תוך זמן קצר מקווה טהרה מהודר ששימש את כל תושבי האזור".

ומצות בפסח?

הכל היה שם, הכל! לפני חג הפסח הוקמה במקום מאפיה למצות עם תנור משוכלל, וגם מפריז הגיעו לקיבוץ אדמו"רים ורבנים כדי לאפות מצות מהודרות. עונת האפייה הוסיפה עוד גוון בוהק להווי החי והתוסס של הנוביל".

אספת חומרים על עוד מחנות מלבד הנוביל...

"כמובן. זהו רק תיאור של מחנה אחד, מתוך אלף. ומה עם מחנה לנדסברג שבגרמניה, שם כיהן כרב המחנה הגאון הצדיק רבי הלל ליכטנשטיין שכונה לפני השואה 'הרב מקראסנא' ואחריה הוא החיה מתים ממש בהנהגתו הנחושה, כאשר כמו בהנוביל הקים את התשתית היהודית ממסד עד טפחות. מטבח כשר, מקווה טהרה, בתי כנסת, ישיבה בה הוא עצמו הרביץ תורה. ומה עם מאות העגונות שהתיר בכוח הפסק בו ניחן, כאשר שום

הנוביל: "זה היה הקיבוץ המפורסם ביותר, לפי דעתי, בצרפת ואולי גם במקומות אחרים. דרכו עברו אלפים בעלותם לארץ ישראל, בו התגוררו במשך חודשים רבים יהודים מכל הסוגים. חסידים אנשי גליציה ופולין, ובני ישיבות ליטא, יהודי הונגריה וצעירים משווייץ ובלגיה, צ'כוסלובקיה ושאר ארצות שבאו לכאן, כדי לעלות באמצעות "עליה ב" לארץ ישראל".

והתעוררות קדיש בבכיות גדולות

היכן שמפכים חיים יהודיים חייבים לפכות במקום גם מי טהרה.

"בוודאי, מקווה טהרה לשימוש התושבים הוקם במקום. מספר בחורים התגייסו למשימה,

נעקריץ זצ"ל, חתנו של הגה"צ רבי אברהם יפהן זצ"ל ראש ישיבות נובהרדוק, הגאון רבי בצלאל אורלנסקי זצ"ל והגה"צ רבי יצחק אורלנסקי זצ"ל, שבאותו זמן נשא לאשה את אחותו של הרב מפוטיק זצ"ל. חלק מצעירי המקום של הנוביל הצטרפו גם הם לישיבה והיו לתלמידיה כשהתנהלה בקיבוץ.

בתקופה זו התגורר זמן מה בהנוביל הגאון הצדיק המופלא רבי מרדכי פוגרמנסקי זצוק"ל, וגם לאחר שעבר להתגורר במקום אחר, הגיע מפעם לפעם למסור שיחות מוסריות ואישיות הנשגבה האצילה מהודה על המקום. "ואיך אפשר שלא להזכיר שלושה מתושבי המקום, הסופר הדגול הרב דוד זריצקי, הרב חיים גיטלר, הרב אברהם ורדיגר לימים חבר הכנסת. הם שהו כל ימי השבוע במשרדם בפאריז, ולשבתות חזרו להנוביל.

לימים בספר זכרון שערך לכבוד חברו הטוב הרב משה בנימין קליינמן, יכתוב הרב זריצקי על

ישראל' מגור זצוק"ל, והיא לא חסכה מאמץ, תרמה מכוחותיה למען הנמצאים וסייעה בהכנת הארוחות. "במקום שהה גם בן אחותה כ"ק האדמו"ר רבי אברהם אייגר מלובלין זצ"ל, שהגיע לשם משנחאי בה שהה בתקופת המלחמה, וכאן אף הקים את ביתו המפואר עם הרבנית הצדקנית מרת סימא ע"ה. לימים הקים את חצרו בבני ברק ונודע כאחד מצדיקי הדור.

"לקיבוץ אף הגיעו מאות פליטי הישיבות הליטאיות משנחאי, ועד שיתארגנו למצוא מקום מתאים למגוריהם ולימודיהם, העמידה הנהלת הקיבוץ לרשותם את אחד הבניינים ודאגה להם לכל צרכיהם למשך כמה חודשים, עד שעברו ל'באי' – אחד מפבריי פאריז, ושם התקיימה ישיבה במשך שנים אחדות, עד שכל תלמידיה עברו או לארץ ישראל או לארה"ב וארצות אירופה. בראש התלמידים עמדו הגאונים רבי יהודה לייב

אחראי לאספקה של הקיבוץ, למד ולימד תורה לילדי המקום, ומסר שיעור יומי גם למבוגרים, עד שלימים הגיע למקום הגה"ח רבי חנוך העניך מנלה זצ"ל, תלמיד חכם מופלג מחסידי גור, והוא הושיבו במקומו בראש השולחן, וביקשו שירצה את השיעור במקומו, והיה לו לתלמיד מקשיב. זה היה אופיו של רבי יצחק אייזיק ז"ל, בכל עת ובכל מקום היה נכון ומוכשר לכל תפקיד שנדרש הן ברוחניות והן בגשמיות, אך ברגע שראה שיש לו מחליף מתאים, מיד חזר לצניעותו האופיינית לו.

"זוגתו מרת בילא ע"ה, היתה אחראית על המטבח יחד עם מספר נשים, ובפניהן עמדה משימה לא פשוטה, להכין ארוחות מדי יום לכשלוש מאות נפשות, ובנוסף הן טרחו להכין את סעודות הנישואין של הזוגות הרבים שנישאו שם בחסדי ה'. בולטת בין הנשים ששהו בקיבוץ הייתה הרבנית הצדקנית מרת פערל ע"ה, שלימים נישאה לכ"ק מרן האדמו"ר ה'בית

במחנה עקורים 'אולם'

במחנה עקורים 'אולם'

במחנה עקורים 'אולם'

הלווית הקדושים שנהרגו בפוגרום בעיר קילץ

סיום הש"ס בלודז' תחילת תש"ז

במחנה עקורים 'אולם'

